

- Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945-1994*. Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wyd. SCHOLAR 1994, s. 638.
- Łukaszuk L., Skowroński A., *Międzynarodowe prawo pokoju i bezpieczeństwa*. Materiały i komentarze, Akademia Obrony Narodowej, wewn. 4846/96, Warszawa 1996.
- Malak K., *Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne Rosji*. Biuro Prasy i Informacji MON. „Studia i materiały” nr 39, Warszawa 1996, s. 186.
- Malak K., *Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej*. Akademia Obrony Narodowej, wewn. 4947/97, Warszawa 1997, s. 229.
- Matoczkin J., *Kaliningrad – miasto specjalne: nie mamy 200 tys. żołnierzy*. Rozmowa z J. Matoczkinem, „Trybuna” nr 117/1994, s. 6.
- Myśl wojskowa 1993-1998*. Wyd. Sztabu Generalnego WP, Warszawa.
- Noceń T., *Litwa i Obwód Kaliningradzki; charakterystyka wojskowo-geograficzna*. Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Pancernych, Poznań 1993, s. 22.
- Potencjał militarny za wschodnią granicą Polski (Białoruś, Estonia, Litwa, Rosja, Ukraina)*. „Polska Zbrojna. Magazyn tygodniowy” nr 23/1993, s. 23.
- Poleckis J., Plačkaitis V., *Obwód Kaliningradzki – stan i perspektywy. Stanowisko litewskie*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1993, ss. 31-38.
- Prystrom J. i inni, *Raport o stanie bezpieczeństwa państwa – aspekty zewnętrzne*. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1993, s. 167.
- Przegląd Informacyjno-Dokumentalny Centralnego Ośrodka Naukowej Informacji Wojskowej za lata 1992-1997.
- Range C., *Potencjał byłego Związku Radzieckiego w republikach nadbałtyckich*. „Wojskowy Przegląd Zagraniczny” nr 1/1992, ss. 52-55.
- Rosyjskoje raketnoje oruzżie 1943-1993*. Wyd. MO FR, Moskwa 1994.
- Ryniewicz I., *Obwód przedsiębiorczości. (Wolna Strefa Ekonomiczna „Jantar” w OK)*. „Gazeta Bankowa” nr 24/1994, dot. s. I, III.
- Sylwestrzak A. i inni, *Ustrój prawny Obwodu Kaliningradzkiego*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 91.
- Węglarczyk B., *Arsenal za miedzą, Obwód Kaliningradzki*. „Gazeta Wyborcza” nr 67/1994, s. 5.
- Węgrowska M., *Nowy problem: Kaliningrad*. „Rzeczpospolita” nr 67/1994, s. 19.

AUSTRIA NIEMIECKA – „KOLONIA” BRYTYJSKA?

Z POLITYKI BRYTYJSKIEJ WOBEC EUROPY ŚRODKOWEJ W 1919 ROKU

„Wszyscy liczą na Wielką Brytanię, że uczyni cuda i zmieni sytuację Austrii. (...) Wielka Brytania nie powinna zwlekać z uczynieniem z Austrii swej kolonii”, pisał w grudniu 1918 r. brytyjski biznesmen internowany podczas wojny w Austrii. Nie był to odosobniony głos sugerujący rządowi brytyjskiemu aktywniejsze zaangażowanie się polityczne i gospodarcze w sprawy środkowoeuropejskie. Co ciekawsze, pierwsze głosy postulujące większe zainteresowanie się sprawami Austrii, pochodziły z ust niższych wysłanników *Foreign Office* lub osób prywatnych¹.

¹ Public Record Office Londyn (dalej: PRO), Foreign Office 371/3514/311-313. Inne głosy to: House of Lords Record Office Londyn (dalej: House), Lloyd George Papers (dalej: LG), F/5/3/22, list C. K. Butlera (brytyjski reprezentant w Międzynarodowej Misji Pomocy dla Europy Środkowej) do J. Beale'a (członek brytyjskiej sekcji w Międzynarodowej Misji Żywnościowej), 20 III 1919; PRO, FO 608/5/355-356, L. H. Faber (prywatna osoba oferująca swoje usługi Foreign

Nie chodziło w tym wypadku o potraktowanie Austrii jako kolonii w klasycznym rozumieniu tego słowa. Wprawdzie Wielka Brytania była rzeczywiście największą potęgą kolonialną świata, ale Austria nie była krajem pozaeuropejskim, którego ludność należała do najwyżej rozwiniętych kulturalnie, gospodarczo, społecznie i politycznie na kontynencie.

Jakim wobec tego krajem była Austria Niemiecka (bo tak brzmiała nazwa przyjęta przez Tymczasowe Zgromadzenie Narodowe dla ziem zamieszkałych w dawnych Austro-Węgrach przez ludność niemieckojęzyczną), skoro w 1919 r. rozważano możliwość uczynienia z niej brytyjskiej „kolonii”? Główne Mocarstwa Sprzymierzone i Stowarzyszone uznawały ją, obok Niemiec, Węgier, Bułgarii i Turcji za państwo wrogie. Sytuacja gospodarcza, społeczna i polityczna Austrii w czasie trwania Konferencji Pokojowej w Paryżu przedstawiała się katastrofalnie i ujawniała tendencję do stalego pogarszania się. Nowa Austria walczyła o jak najmniejsze okrojenie terytorialne, obawiając się inwazji ze strony wroga nastawionych państw sąsiednich. Stanowiła małą część dawnego mocarstwa (ok. 10%), biedną, pozbawioną zaplecza rolniczego i przemysłowego, nie posiadającą surowców naturalnych i dostępu do morza. Powszechnie brakowało żywności, odzieży i węgla, a także innych surowców niezbędnych do ożywienia przemysłu austriackiego. Uzależniało to Austrię od importu z zewnątrz. Brak surowców to także główny powód zwiększającego się bezrobocia w stolicy, gdzie bez pracy, obok robotników, pozostawała rzesza niepotrzebnych urzędników i zdemobilizowanych oficerów armii dawnej monarchii. Bezrobocie, oprócz głodu, stanowiło, czynnik najbardziej demoralizujący społeczeństwo, grożąc wybuchem niepokoju, utożsamianych wówczas powszechnie z bolszewizmem.

Koalicyjne rządy z Karlem Rennerem na czele² próbowały zaradzić w jakiś sposób sytuacji i nie dopuścić do rozprzestrzeniania się rozruchów głodowych i plagi bandytyzmu oraz nasilających się demonstracji. Decyzją władz wyasygnowano 102 118 tys. koron na bezrobotnych. Jednakże wartość waluty austriackiej szybko spadała.

Problem waluty był ściśle związany ze spłatami państwowej pożyczki wojennej zaciągniętej przez władze Austro-Węgier. Niedotrzymanie terminu spłat (mijał 1 III 1919) mogło doprowadzić do bankructwa wielu prywatnych przedsiębiorstw, banków, kompanii ubezpieczeniowych i kredytowych, które zainwestowały swoje pieniądze w papiery wartościowe emitowane przez państwo. Wiele głosów w państwach Ententy postulowało wydrukowanie nowych banknotów przez Bank Austro-Węgierski, by spłacić zobowiązania nie istniejącego już rządu. Nowe władze republikańskiej Austrii oraz innych państw sukcesyjnych nie chciały być uznane za kontynuatorów monarchii habsburskiej i nie chciały też spłacać jej długów, co coraz bardziej komplikowało sytuację. Spowodować to mogło rychle bankructwo państwa austriackiego, broniącego się przed niewypłacalnością i emisją dodatkowych banknotów.

Office) do lorda J. Balfoura (sekretarz stanu do spraw zagranicznych), 29 III 1919. Zob. też list obywatela austriackiego L. Wittgensteina do lorda Balfoura z 19 I 1919, postulującego utworzenie z Austrii protektoratu brytyjskiego (*Ibidem* 608/9/156).

² Na początku była to Rada Państwa złożona z przedstawicieli wszystkich ugrupowań politycznych i reprezentantów terytoriów wchodzących w skład Austrii Niemieckiej. Po wyborach do Zgromadzenia Narodowego 16 II 1919 r. utworzony został rząd złożony z Partii Socjaldemokratycznej i Partii Chrześcijańsko-Społecznej.

Przewidzianego przez Zgromadzenie Narodowe rocznego deficytu budżetowego 2,5 mld koron³ nie można było w żaden sposób pokryć przy tak małym potencjale państwa. Nie pomogły nawet zaprojektowane przez sekretarza stanu do spraw finansowych w Radzie Państwa, Otto Steinwendera, rozpaczliwe środki (rekwizycje prywatnych przedmiotów wartościowych). Brak rezerw finansowych spowodowany był głównie wycofaniem się kapitału niemieckiego, który był potrzebny w Niemczech. Jedyne wyjściem pozostawał druk „pustych” pieniędzy, powodujący inflację. Rządy Czechosłowacji i Królestwa SHS ostemplowały austro-węgierskie banknoty, krążące na terenie tych państw. Chciały się w ten sposób obronić przed rosnącą inflacją, mogącą zaszkodzić ich młodym jeszcze systemom finansowym. Masa drukowanego pieniądza ważna była jedynie na terenie małej Austrii, co oczywiście coraz bardziej obniżało jego wartość.

Rząd, nie potrafiący poradzić sobie z istniejącą sytuacją gospodarczą, pozbawiony był również siły zbrojnej. Narażał się przez to dodatkowo na niesubordynację poszczególnych prowincji. Reprezentując konserwatywne nastawienie nie chciały one utrzymywać i żywić stolicy, zamieszkaanej przez ponad 2 miliony mieszkańców i stanowiącej największe zaplecze partii socjalistycznej i komunistycznej. Innym grożącym niebezpieczeństwem były wzrastające wpływy rad robotniczych i żołnierskich.

Kwestie ekonomiczne odgrywały zasadniczą rolę w obrazie powojennej Europy. Od nich w dużej mierze zależała przyszłość Austrii Niemieckiej. Politycy tego kraju nie wyobrażali sobie niepodległego bytu swego państwa ze względu na niewydolność ekonomiczną. Socjaldemokraci i Wszecchniemcy optowali za połączeniem się z Rzeszą. Partia Chrześcijańsko-Społeczna wołała wskrzesić więzy z państwami sukcesyjnymi⁴. Zarówno pierwsze, jak i drugie rozwiązanie wiązało się z uzależnieniem gospodarczym i finansowym Austrii od państw ościennych, bądź Niemiec, bądź Ententy.

³ Dla porównania ostatni deficyt budżetowy całych Austro-Węgier wynosił 1,89 mld koron.

⁴ Powyższa charakterystyka opracowana na podstawie: M. Bullock, *Austria, 1918-1938. A Study in Failure*. London 1939, ss. 18-29; F. L. Carsten, *The First Austrian Republic 1918-1938. A Study Based on British and Austrian Documents*. Cambridge 1986, ss. 3-5, 8-26; Idem, *Revolution in Central Europe. 1918-1919*. Berkeley-Los Angeles 1972, ss. 27-29, 84-88, 95-97; A. Diamand, *The Group Basis of Austrian Politics*. „Journal of Central European Affairs”, July 1958, ss. 137-141; H. Hoover, *The Economic Administration During the Armistice. W: What Really Happened at Paris*, ed. E. M. House, Ch. Seymour, London 1921, ss. 336-341; L. Jedlicka, *Ein Heer im Schatten der Parteien: die militärpolitische Lage Österreichs. 1918-1938*. Graz 1955, ss. 8-10; D. Jeziorny, *Polityka Wielkiej Brytanii wobec Austrii na Konferencji Pokojowej w Paryżu w 1919 r. Aspekty ekonomiczne*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” nr 62/1998, ss. 41-44; P. J. Katzenstein, *Disjoined Partners. Austria and Germany since 1815*. Berkeley-Los Angeles-London 1976, ss. 44-145, 153-160; J. Kozeński, *Sprawa przyłączenia Austrii do Niemiec po I wojnie światowej*. Poznań 1967, ss. 14-23; M. Nowak-Kiełbikowa, *Polityka Wielkiej Brytanii wobec Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918-1921*. „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1970, ss. 111-112; F. Oppenheimer, *Stranger Within. Autobiographical Pages*. London 1960, s. 366; M.-L. Recker, *England und der Donauraum 1919-1929*. Münster 1974, ss. 24-25; K. W. Rothschild, *Austria's Economic Development Between the Two Wars*. London 1947, ss. 3-31; H. Steiner, *Otto Bauer i problem „Anschlussu” 1918-1919*. „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1978, ss. 70-76; S. Suval, *The Search for a Fatherland*. „Austrian History Yearbook” 1968-1969, ss. 275-299; Idem, *The Anschluss Question in the Weimar Era. A Study of Nationalism in Germany and Austria. 1918-1932*. Baltimore-London 1974, ss. 4-9.

Nie tylko wśród partii austriackich brakowało zgody co do przyjęcia takiej lub innej linii politycznej. Także mocarstwa nie sprecyzowały swej roli w Europie Środkowej. Przedstawiciele Niemiec, negocjujący z rządem Austrii Niemieckiej polityczne i gospodarcze warunki *Anschlussu*, nie chcieli jasno zadeklarować szybkich, koniecznych dla ratowania Austrii rozwiązań. Obawiali się, że stawianie Mocarstw Sprzymierzonych i Stowarzyszonych, szczególnie Francji, przed faktami dokonanymi, może doprowadzić do odebrania Niemcom o wiele cenniejszych dla nich terenów. Ponadto istotnymi kwestiami były długi wojenne i zobowiązania finansowe zaciągnięte przez rząd Austro-Węgier, utrzymanie kursu korony oraz przyszła rola Wiednia w zjednoczonym państwie. Niemcy nie chcieli w powyższych kwestiach iść na rękę Austriakom⁵.

Spośród państw Ententy *Anschlussowi* sprzyjali Włosi. Politycy tego kraju obawiali się odtworzenia w jakiejś formie dawnej monarchii, grożącej od północy ich państwu i blokującej jego wpływy gospodarcze i polityczne w Europie Środkowej i na Bałkanach. Konkurentami Włochów na tym terenie byli przede wszystkim Francuzi. Próbowali oni za wszelką cenę tak ułożyć stosunki w Europie Środkowo-Wschodniej, by jak najbardziej szachować od wschodu Niemcy i stworzyć jak najskuteczniejszą barierę wpływom Rosji Sowieckiej. W tym celu dyplomacja francuska budowała sojusz, mogący w przyszłości przyjąć jakąś formę środkowoeuropejskiego mocarstwa, pozostającego pod wpływami Quai d'Orsay⁶.

W obliczu zawzięcie rywalizujących między sobą Francji i Włoch, politycy wiedeńscy widzieli w Wielkiej Brytanii jedyną szansę na niedopuszczenie do bankructwa Austrii. Tej bowiem na rękę była równowaga włosko-francuska w Europie Środkowej, gwarantująca trwały porządek i pokój⁷. Zwrócenie się ku Wielkiej Brytanii stało się jeszcze bardziej konieczne po niepowodzeniu dwustronnych negocjacji specjalistów finansowych Austrii i Niemiec w kwietniu i maju 1919 r.⁸

Politycy brytyjscy uznawali konieczność odbudowy gospodarczej Austrii, ale w kontekście odbudowy całej zniszczonej wojną Europy. Oprócz bowiem Austrii, potrzeby swoje zgłaszali Niemcy, pozostałe państwa pokonane, kraje nowo powstałe oraz sami sprzymierzeńcy. Wielka Brytania, sytuując gospodarczo samą siebie na drugim po Stanach Zjednoczonych miejscu, miałaoby pomóc w procesie rekonstrukcji ekonomicznej Europy. Najpierw chodziło o dostarczenie odpowiedniej ilości żywności i surowców na kontynent, co pozwoliłoby na uniknięcie klęski głodu i wznowienie produkcji przemysłowej. Specjalne

⁵ Zob. na temat wewnątrzniemieckiej dyskusji oraz przebiegu bilateralnych negocjacji niemiecko-austriackich 28 II-2 III 1919 r. w: J. Kozeński, *op. cit.*, ss. 87-101; *The German Delegation at the Paris Peace Conference*, ed. A. Luckau, New York 1941, ss. 184-186, sprawozdanie Komisji ds. Negocjowania Pokoju, 15 IV 1919.

⁶ Na temat rywalizacji francusko-włoskiej zob. J. Blatt, *France and Italy at the Paris Peace Conference*. „The International History Review” February 1986, ss. 29-37. O nastrojach we Włoszech informował londyńskie Foreign Office R. Rodd (Wysoki Komisarz Brytyjski w Rzymie) w liście do lorda Balfoura z 19 V 1919, (Londyn, British Library, Department of Manuscripts, Additional Papers 49745/27-29).

⁷ R. Hoffmann, *The British Military Representative in Vienna. 1919*. „Slavonic and East European Review” April 1974, ss. 253-255.

⁸ Zob. J. Kozeński, *op. cit.*, ss. 109-120.

memorandum, które dla Skarbu przygotował 17 kwietnia 1919 r. J. M. Keynes (członek Sekcji Finansowej Brytyjskiej Delegacji Pokojowej) obliczyło długi austriackie na 125 mln funtów szt. Z tej sumy 4/5 iść miało na konto reparacji, a pozostałą część pozostawionoby w rękach rządu wiedeńskiego na finansowanie dostaw żywności i surowców. Oprócz pomocy bezpośredniej, byłaby to próba kredytowania państw słabszych przez lepiej prosperujące. Jednocześnie powinna być zniesiona blokada wprowadzona 2 kwietnia 1919 r.⁹ Austria Niemiecka znalazła się jednak na ostatnim miejscu wśród państw potrzebujących pomocy. Co więcej plany odbudowy państw nowych zakładały, że nie będą one spłacały żadnej części zobowiązań państw wrogich¹⁰. W wypadku Austrii oznaczałoby to zrzucenie wszystkich zobowiązań dawnych Austro-Węgier na rządy wiedeński i budapeszteński.

Jednak także do Austrii Niemieckiej wysłani zostali przedstawiciele Mocarstw Sprzymierzonych, by oszacować potencjał tego kraju. Szczególnie interesujące były dla Rady Najwyższej wiadomości dotyczące dóbr mogących służyć jako zastaw pod pożyczkę udzieloną Austrii przez Ententę na zakup żywności. Reprezentantem Rządu Jego Królewskiej Mości został Francis Oppenheimer. Wyjechał on do Paryża 9 maja, skąd udał się do Wiednia jako Komisarz Finansowy cztery dni później i zbierał tam potrzebne materiały do 29 maja¹¹. Dodać trzeba, że rząd austriacki ze zniecierpliwieniem oczekiwał Oppenheimera¹².

Oppenheimer, jak sam przyznał w swoich wspomnieniach, niechętnie zgodził się na tę misję, nie znając zupełnie Austrii i jej problemów¹³. Jednakże po namowach R. Cecila, brytyjskiego przedstawiciela w Najwyższej Radzie Gospodarczej, zgodził się wyjechać do Wiednia. Instrukcje, obok oficjalnych, przedstawionych przez Konferencję Pokojową, obejmowały zbadanie możliwości wykonania przez Austrię Niemiecką postanowień pierwszego projektu traktatu pokojowego z tym państwem. Szczególną wagę przywiązywano do kwestii finansowych po sprzeciwie dotyczącym połączenia się Austrii z Niemcami.

Spotkania brytyjskiego komisarza w Wiedniu obejmowały specyficzny krąg ludzi. Najważniejszym spośród nich był austriacki sekretarz stanu do spraw finansowych, Joseph Schumpeter. Zaprezentował się on Oppenheimerowi jako polityk niechętny *Anschlussowi*. Pragnął zachować rolę Wiednia jako centrum finansowego całego regionu naddunajskiego i podporządkować go ścisłej kontroli Sprzymierzonych. Podobne stanowisko zajmowali przedstawiciele największych austriackich banków oraz ważni politycy dawnych Austro-Węgier z byłym ambasadorem w Londynie, Albertem Mensdorffem na czele.

⁹ House LG F/7/2/27, memorandum; Scheme for the Rehabilitation of European Credit and for Financing Relief and Reconstruction, April 1919 i projekt listu wyjaśniającego premiera dla panów przewodniczącego Clemenceau i premiera Orlando; H. Elcock, J. M. Keynes at the Paris Peace Conference, W: M. Keynes, *Essay on John Maynard Keynes*. Cambridge 1975, ss. 171-172. Zob. też informacje na temat blokady PRO, FO, 608/222/63-65 i 608/220/68.

¹⁰ Scottish Record Office Edinburgh, lord Lothian Papers GD 40/17/70, s. 2, posiedzenie Najwyższej Rady Gospodarczej z dnia 29 V 1919.

¹¹ F. Oppenheimer, *op. cit.*, ss. 362, 364, 367, 372.

¹² PRO, FO 608/228/119. O. Phillpotts (brytyjski *attaché* handlowy w Wiedniu) do Balfoura, 12 V 1919.

¹³ F. Oppenheimer, ss. 362, 366.

Zbieżną postawę reprezentował francuski poseł w Wiedniu, Henry Allizé (Oppenheimer znalazł się z nim jeszcze z wcześniejszej swojej misji w Hadze). Zabiegał on o zniechęcenie kół wiedeńskich do *Anschlusu*. Przeciwnicy *Anschlusu* przedstawiali niebezpieczeństwo dla interesów handlowych i politycznych Wielkiej Brytanii i całego kontynentu płynące z połączenia się Austrii z Niemcami oraz podkreślali, iż stoi za tą koncepcją „włoska intryga”¹⁴. Wydaje się, że wizję tego niepożądanego rozwiązania w razie nie udzielenia Wiedniowi pomocy podkreślano szczególnie po to, by uzyskać lepsze warunki pokoju i kredyty od Wielkiej Brytanii. Nawet gorliwy zwolennik *Anschlusu*, sekretarz stanu do spraw zagranicznych, Otto Bauer znosił tego typu argumentację, licząc na poprawę sytuacji międzynarodowej swego kraju¹⁵.

Perswazje osiągnęły swój skutek. F. Oppenheimer nie tylko zaprotestował przeciwko pierwszemu projektowi traktatu pokojowego z Austrią, podobnie jak Thomas Cuninghame, brytyjski Przedstawiciel Wojskowy w Wiedniu¹⁶. W obszernym memorandum napisanym po powrocie do Paryża scharakteryzował sytuację w Austrii, skrytykował zaproponowane jej warunki pokojowe i wyraził przekonanie o jej samowystarczalności gospodarczej po otrzymaniu pomocy finansowej i surowcowej od Sprzymierzonych. Równocześnie podkreślał niebezpieczeństwo wynikające z połączenia się Austrii i Niemiec, szczególnie umożliwienie Niemcom ekspansji na wschód Europy i na Bliski Wschód oraz większe rekompensaty po przegranej wojnie niż straty, utworzenie osi Niemcy–Włochy, oddzielającej Francję od jej sojuszników i skazującej na zagładę Czechosłowację. Aby uniknąć bankructwa Austrii i wybuchów bolszewickich lub *Anschlusu*, Oppenheimer sugerował odtworzenie bliskich stosunków pomiędzy większością państw wchodzących do tej pory w skład Austro-Węgier na zasadach unii celnej. Wiedeń odgrywałby dotychczasową rolę izby rozrachunkowej. Ponadto domagał się udzielenia kredytu Austrii. Gdyby do tego doszło, Sprzymierzeni mieliby prawo do kontroli administracji wewnętrznej nowej Austrii oraz jej finansów na wzór brytyjskiej polityki wobec Egiptu. Byłoby to, według Oppenheimera, mile widziane przez wszystkich w Wiedniu, na czele z rządem pozbawionym autorytetu i wojska¹⁷.

Argumentacja Oppenheimera musi wydawać się zadziwiająca, gdy porówna się ją z jego telegramem do Keynesa z 18 maja¹⁸. Przedstawił w nim poglądy Schumpetera, nie utożsamiając się z nim, lecz podkreślając, że są to wywody austriackiego sekretarza stanu do spraw finansowych. Ale zawartość obu tych dokumentów jest taka sama! Oppenheimer przejął idee Schumpetera jako swoje własne w ciągu dwóch tygodni. Motywy tego typu działania są niejasne. Jeden fakt jest pewny: Oppenheimer zaczął reprezentować i promować poglądy swoich austriackich rozmówców.

¹⁴ *Ibidem*, ss. 368-371.

¹⁵ *Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938*. Bd. 2, hrsg. K. Koch, W. Rauscher, A. Suppan, Wien 1994, ss. 191-192, telegram Bauera do K. Rennera (kanclerz Austrii Niemieckiej, przewodniczący delegacji pokojowej tego kraju w Saint-Germain), Wiedeń, 27 V 1919.

¹⁶ F. Oppenheimer, *op. cit.*, ss. 371-372; PRO, FO, 608/229/175, 177, 188-190. Oppenheimer do Balfoura, 23 V 1919; Cuninghame do Balfoura, 24 V 1919; Oppenheimer do Keynesa, 25 V 1919.

¹⁷ Documents on British Foreign Policy (dalej: DBFP), Ser. I, Vol. 6, eds. R. Butler & E. L. Woodward, London 1956, ss. 40-47, memorandum Oppenheimera z 3 VI 1919.

¹⁸ PRO, FO 608/229/179-182.

Na uwagę zasługuje też fakt, że Komisarz Finansowy zawarł w swoim memorandum głównie uzasadnienie polityczne. Większość też zamieszczonych w nim nie wydaje się nowa. Th. Cuninghame już w lutym 1919 r. postulował zarządzenie niedostatkowi żywności w Austrii Niemieckiej poprzez dostarczenie jej produktów spożywczych, udzielenie kredytu w celu uniknięcia bankructwa i umożliwienia zakupu niezbędnych surowców, zapewnienie wewnętrznego rozwoju poprzez pogodzenie stolicy z prowincją oraz nakłonienie państw sukcesyjnych do współpracy z nią. Dla realizacji tych celów proponował wyznaczenie niezależnej komisji, która spełniałaby obowiązki dotychczasowego rządu centralnego Austro-Węgier¹⁹. Jakikolwiek inne rozwiązanie doprowadziłoby, w jego opinii, do komunistycznego systemu rządów, wojny domowej i długich lat nędzy²⁰. Widać więc, że poglądy Cuninghame'a, zdeklarowanego zwolennika jedności Austro-Węgier²¹, odcisnęły swe piętno na postulatach Oppenheimera.

Na podobne konsekwencje dla Europy Środkowej, szczególnie na ekspansję niemiecką w przypadku *Anschlusu*, zwracał uwagę w swoim memorandum z 3 marca Amerykanin E. L. Dresel²².

Przeciwnicy *Anschlusu* w *Foreign Office*: C. H. Smith (trzeci sekretarz w FO), G. Howard (Departament Prawny FO), R. Spicer (sekretarz pomocniczy w FO) oraz zastępujący J. Balfoura w Londynie na stanowisku sekretarza do spraw zagranicznych G. Curzon bardzo entuzjastycznie przyjęli memorandum Oppenheimera. Skierowali je do druku jak wszystkie pisma obiegające główne urzędy brytyjskiego gabinetu. Następnie zaś wysłali je 8 lipca ze specjalną rekomendacją do Austena Chamberlaina, kanclerza skarbu i Jamesa Balfoura do Paryża²³. Zawarta w memorandum zachęta do aktywniejszej polityki Wielkiej Brytanii w Europie Środkowej nie mówiła wprost o zdominowaniu przez Londyn ważniejszych aspektów życia Austrii Niemieckiej. Raczej wskazywała na nagłą potrzebę odbudowania tego kraju pod przewodnictwem Sprzymierzonych, najlepiej Brytyjczyków²⁴.

Jednakże w drugim swoim memorandum, przygotowanym 20 czerwca na prośbę kanclerza skarbu, Oppenheimer zawarł, obok znanych już, nowe treści. Po scharakteryzowaniu położenia Austrii i niekorzystnych konsekwencji *Anschlusu*, sugerował, że Brytyjczycy mogliby odegrać główną rolę w udzielaniu pomocy gospodarczej, czerpiąc z tego ogromne zyski, choć nie od razu. Argumentował, że Austria to znakomite miejsce na inwestycje, a Brytyjczycy są tam najpopularniejszym narodem. Zaniechanie pomocy dla liczących na nią Austriaków obarczył właśnie Anglików największą odpowiedzialnością za bankructwo nowo powstałego kraju.

¹⁹ PRO, FO 371/3529/392-396 lub FO 608/9/458-462, Cuninghame do War Office przed 17 II 1919.

²⁰ PRO, FO 608/229/203-207, Cuninghame do pík. S. Peela (członek sekcji finansowej Brytyjskiej Delegacji Pokojowej), 27 V 1919.

²¹ Dawał temu niejednokrotnie wyraz, np. w swoich wspomnieniach – zob. T. Montgomery-Cuninghame, *Dusty Measure: A Record of Troubled Times*, Londyn 1939, ss. 303-305. Pisze o tym również R. Hoffmann, *op. cit.*, ss. 255-257.

²² PRO, FO 608/9/54-56, memorandum E. L. Dresela, przesłane W. G. Tyrrellowi (dyrektor Political Intelligence Department w FO) 5 III 1919.

²³ PRO, FO 371/3530/263-264, 329, 331.

²⁴ F. Oppenheimer, *op. cit.*, s. 370.

W drugiej części swojego memorandum Oppenheimer precyzował, o jaką pomoc chodziło Austriakom. Wyczytał dokładnie potrzebne ilości żywności, węgla oraz pożyczek na surowce, utworzenie nowego banku emisyjnego i ożywienie przemysłu. Podkreślił również konieczność utrzymania statusu Wiednia, jako izby rachunkowej krajów dawnego imperium i jako centrum komunikacji drogowej, kolejowej i rzecznej na umiędzynarodowionym Dunaju. Uważał, że połączenie pod patronatem brytyjskim czterech największych kompanii żeglugowych na Dunaju (dwóch austriackich i po jednej węgierskiej i niemieckiej) znakomicie zabezpieczyłoby angielskie interesy handlowe i przewozowe w Europie Środkowej²⁵. Tak szeroko zakrojony plan pomocy zakładałby oczywiście szeroką kontrolę finansów austriackich na wzór brytyjskiej kontroli finansów egipskich. Szczególną w niej rolę odgrywałaby Wielka Brytania jako ostoja przedsięwzięcia, na co pozbawiony prestiżu, pieniędzy i armii rząd wiedeński przystałby bez oporów. W podsumowaniu Oppenheimer raz jeszcze podkreślił, iż najgorszym rozwiązaniem w ówczesnej sytuacji byłby brak decyzji²⁶.

Przyznać trzeba, że argumenty przytoczone przez autora memorandum przekonały kilku znaczących polityków brytyjskich, m.in. E. Crowe'a, Hardinge'a, R. Cecila, gen. J. Smutsa, D. Warda, J. M. Keynesa, a nawet J. Balfoura. Wszystkim im bowiem zależało na stabilizacji stosunków w Europie Środkowej oraz na powstrzymaniu ekspansji Niemiec²⁷. Ponadto *Board of Trade* przywiązywało większą niż przed wojną wagę do rynków europejskich. Powodem była powojenna stagnacja handlowa. Uważano, że zdobycie nowych rynków pozwoliłoby przezwyciężyć ją o wiele szybciej. Postulowano przeto, by brak zdolności płatniczych państw europejskich kompensowały gwarancje kredytowe Rządu Jego Królewskiej Mości, co z kolei musiałyby prowadzić do stabilizacji w krajach Europy Środkowej²⁸. Aby uzyskać od rządu brytyjskiego konieczne gwarancje dla kredytowania zakupów austriackich, potrzebna była zgoda kanclerza skarbu. W tym celu R. Cecil udał się 7 czerwca w towarzystwie Oppenheimera, jako specjalisty do spraw austriackich, do Londynu. W czasie swoich rozmów z Austenem Chamberlainem namawiali do samodzielnej akcji brytyjskiej, co było zupełnie nowym elementem w całej sprawie. Kanclerz skarbu sprzyjał nawet koncepcji aktywniejszej polityki w Austrii, lecz odpowiadał, że inne państwa, w tym najbliżsi sojusznicy, również występowały do Rządu Jego Królewskiej Mości o pomoc finansową. Ponadto pragnął skoncentrować się na potrzebach krajowych i imperialnych w konstruowaniu budżetu w pierwszych miesiącach 1919 r. Bardzo trudna sytuacja w Wielkiej Brytanii, napięcia strajkowe, bezrobocie wśród powracających do domów żołnierzy, budżet liczący około 842 mln funtów szt. z zagrażającym dużym deficytem

²⁵ O brytyjskich interesach handlowych w basenie naddunajskim: D. Jeziorny, *Sprawa wysłania okupacyjnych wojsk brytyjskich do Austrii Niemieckiej (1918-1919)*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” (w druku).

²⁶ DBFP, Ser. I, Vol. 6, ss. 48-53. W aneksach do memorandum niezwykle szczegółowe dane liczbowe i analizy przedłożone Oppenheimerowi przez austriackich specjalistów – zob. PRO, FO 371/3530/272-277.

²⁷ PRO, FO 608/229/208-210; M.-L. Recker, *op. cit.*, ss. 8-9; S. Crowe, E. Corp, *Our Ablest Public Servant. Sir Eyre Crowe. 1864-1925*. Chippenhaw 1993, ss. 346-347.

²⁸ M.-L. Recker, *op. cit.*, ss. 46-48. Zob. także PRO, Cabinet Papers 24/86/46-53, 58-70, 97-105, memorandum Board of Trade z 16 VI 1919.

i znaczne zadłużenie państwa były najważniejszymi czynnikami wpływającymi na ostrożne decyzje Chamberlaina. Przewidywał ponadto jesienne trudności finansowe Wielkiej Brytanii, spowodowane jej rosnącym zadłużeniem wobec Stanów Zjednoczonych. Pożyczenie pieniędzy Austrii na towary kupowane za oceanem (a tylko tam istniały nadwyżki) musiałoby dodatkowo pogłębić niekorzystne tendencje dla wymiany funta względem dolara. Ten powód przesądził o coraz mniejszym zainteresowaniu Chamberlaina Europą Środkową. Przychylał się raczej ku wspólnej akcji Sprzymierzonych²⁹.

Wyjazd F. Oppenheimera z Wiednia nie zakończył jednak zabiegów austriackich kół politycznych i finansowych, szczególnie tych związanych z ideą odtworzenia w jakiejś formie dawnej monarchii. Zarówno Th. Cuninghame, jak i major Edward Borrow (brytyjski członek Międzysojusznicy Misji Kontroli Handlu w Wiedniu) odbywali kolejne spotkania. Ich rozmówcy podkreślali elementy łączące oba kraje. Wśród nich przewijały się najczęściej argumenty o pokojowym nastawieniu obu stron, chęci stabilizacji regionu oraz dużych możliwościach gospodarczych Austrii. Oczekiwali ze strony brytyjskiej deklaracji, choćby poufnej, czego mogliby od Anglików oczekiwać w dziedzinie zapewnienia pełnej niepodległości i wolności przemieszczania się, koncesji granicznych (Jugosławia i Czechosłowacja), pożyczek i dostaw surowcowych. Ze swej strony oferowali: stabilne stosunki z Wielką Brytanią, otwarcie nowych kanałów dla rozwoju stosunków z innymi krajami dawniejszych Austro-Węgier, udostępnienie Brytyjczykom centrum handlowego dla Europy Wschodniej i wszystkich krajów dotychczasowej monarchii, porządek, pokój, demokratyczny rozwój społeczny na rozsądnej konserwatywnej bazie, praworządność, równowagę sił w regionie, zabezpieczenie drogi do Konstantynopola i na Bliski Wschód, od których oddzielonoby Niemcy, a także zjednanie sympatii mahometan³⁰.

Najbardziej aktywni byli jednakże finansiści i przemysłowcy wiedeńscy. Pragnęli skusić kapitał brytyjski do dużych inwestycji niskim kursem korony³¹ oraz przychylnym nastawieniem ludzi interesu w Austrii do Anglików. Borrow na spotkaniu 4 lipca miał za zadanie wysondować, w co brytyjski syndykat finansowy mógłby inwestować, jaką sumę i jakie byłyby perspektywy takich kroków. Okazało się, że wszystkie gałęzie przemysłu były bardzo zainteresowane inwestycjami brytyjskimi. Spośród nich najbardziej intratnymi dziedzinami austriackiej gospodarki wydawały się elektrownie wodne (ukształtowanie terenu i brak węgla temu sprzyjały), a także gałęzie przemysłu oparte na dostępnych w kraju surowcach, np. popularne w świecie branże: meblowa, celulozowa, wydobywcza (rudę żelaza), maszynowa, budowy lokomotyw, samochodowa, wyrób fortepianów, skórzana i artykułów luksusowych. Inne surowce niezbędne Austrii, jak bawełna, wełna, miedź, czy najważniejszy węgiel musiałyby być importowane. Wielkość potrzebnego kapitału oceniano na 100-150 mln funtów. Wreszcie, sukces takiego przedsięwzięcia uważano za

²⁹ F. Oppenheimer, *op. cit.*, ss. 388-389, 395-397, 401; M.-L. Recker, *op. cit.*, s. 54; Ch. Petric, *The Life and Letters of Sir Austen Chamberlain*. Vol. 2, ss. 140-144; A. T. K. Grant, *A Study of the Capital Market in Britain from 1919-1936.*, 2 ed. Londyn 1967, ss. 56-58, 68-69, 70-72.

³⁰ PRO, FO 608/9/398-402, F. Graf do Cuninghame'a, Wiedeń, 21 VI 1919.

³¹ Na europejskich giełdach waluta austriacka spadała codziennie. Np. w Zurychu na początku lipca za 100 koron płacono 17,50 franków szwajc., 26 VII tylko 11,57, a 11 IX zaledwie 8,5; w Amsterdamie w tych samych dniach kurs korony wynosił kolejno 9,00, 5,7 i 4,45 guldenów.

niepodważalny, gdyż sprzedawane po niskich cenach, ze względu na kurs korony, towary byłyby na rynkach światowych niezwykle konkurencyjne. Produkcja miałaby rychło osiągnąć poziom pozwalający na wywóz towarów z kraju. Ze względu zaś na położenie geograficzne i komunikacyjne, Wiedeń stałby się, w bardzo krótkim czasie, centrum handlowym dla Europy i Bliskiego Wschodu. Ścisła współpraca z nim musiałaby być korzystna dla Brytyjczyków, ponadto 3-4 wysoko wykwalifikowanych ekspertów z Londynu miałoby pełną i nie kwestionowaną kontrolę nad rządową polityką finansową Austrii. Specjalistyczne badania interesujących Brytyjczyków kwestii przeprowadziłaby pięcioosobowa komisja natychmiast wysłana do Wiednia³².

W powyższych postulatach wyraźna jest ewolucja w kierunku samodzielnej akcji brytyjskiej. Pozostałych Sprzymierzonych traktowano już jako konkurentów w procesie usadawiania się Brytyjczyków w basenie naddunajskim. Obszar ten był zresztą rozpatrywany jako całość, zarówno przez finansistów wiedeńskich, pragnących utrzymać swoje dotychczasowe wpływy w nowo powstałych państwach narodowych, jak i przez wysłanników brytyjskich do Wiednia. Austriackie koła finansowe gotowe były na lojalną współpracę w celu utrzymania swej pozycji. J. Schumpeter zamierzał bezpośrednio negocjować z Brytyjczykami warunki ich zaangażowania w basenie naddunajskim w Saint-Germain-en-Laye. Ale taki pomysł nie został zaakceptowany przez *Foreign Office*, mimo rekomendacji Cuninghame'a. Brytyjscy dyplomaci nie zamierzali łamać procedury kontaktowania się z państwami pokonanymi przyjętej przez konferencję pokojową³³.

Mimo niezwykle korzystnych perspektyw, pojawiających się przed politykami brytyjskimi, przynaglany do ustosunkowania się do powyższych propozycji kanclerz skarbu udzielił w końcu odpowiedzi odmownej. W swoim krótkim liście do *Foreign Office* z 23 lipca 1919 r. nie widział możliwości rozpatrywania całej kwestii pomocy dla Austrii bez udziału pozostałych Sprzymierzonych. Uważał, że zasoby brytyjskie są na tyle małe, iż nawet przy współdziałaniu pozostałych członków Ententy pomoc dla Wiednia byłaby bardzo ograniczona³⁴. Podobne pismo skierowane zostało tego samego dnia do F. Oppenheimera. Wyrażało ono podziękowania za wniesiony wkład w misję oraz informowało, że dalsze kroki wobec Austrii podjęte być powinny zgodnie z sugestiami zawartymi we wspólnym raporcie Oppenheimera, Albertiego i Chevaliera wykonanym na zamówienie Najwyższej Rady Gospodarczej 9 czerwca³⁵. Dla resortu odpowiedzialnego za finanse, i to bardzo silnego w brytyjskim rządzie, sprawa wydawała się zamknięta.

Na postawę A. Chamberlaina wpływ miało prawdopodobnie memorandum plk. S. Peela z 15 lipca, poruszające kwestie austriackich reparacji i finansów.

³² PRO, FO 371/3530/410-418, 434-435, 460-463, 467-468. list E. Borrowa do S. P. P. Waterlawa (brytyjski doradca handlowy w FO), Wiedeń 8 VII 1919; memorandum Borrowa z 16 VII 1919; list T. Cuninghame'a do J. Balfoura, Wiedeń, 17 VII 1919 oraz nie podpisany list do H. M. Knatchbull-Hugessena (trzeci sekretarz w FO) z 31 VII 1919.

³³ PRO, FO 608/228/407-408, Cuninghame do Balfoura, 23 VII 1919.

³⁴ PRO, FO 371/3530/349, Skarb do FO, 23 VII 1919.

³⁵ *Ibidem* /444. Raport Oppenheimera, Albertiego i Chevaliera zakładał wspólne kredytowanie Austrii przez kraje Ententy. Udzielenie pożyczki miałoby nastąpić pod zastaw. Obejmowałby on całe zasoby srebra i złota w państwie, papiery wartościowe zagranicznych przedsiębiorstw pozostające w posiadaniu Austrii Niemieckiej oraz lasy państwowe i prywatne – zob. DBFP, Ser. I, Vol. 6, ss. 53-55.

Zawierało ono sugestie, że Austriakom zostaną narzucone reparacje. Ich suma zostałaby obliczona do maja 1921 r., a spłaty trwałyby przez 30 lat. Peel dodawał, że członkowie Komisji Reparacji do spraw Austrii mogliby jednoznacznie uwolnić ten kraj od jego finansowych zobowiązań. Aktywna brytyjska polityka finansowa wobec Austrii byłaby możliwa tylko w jednym wypadku. Klauzule reparacyjne musiałyby tak zostać sformułowane, że państwo to otrzymałoby kredyty najpierw, przed spłatami, a potem całość reparacji zostałaby anulowana. Co więcej, Peel napisał, że w klauzulach finansowych zawarto już niektóre postulaty Oppenheimera. Wymienił: brak zakazu zaciągania zagranicznych kredytów, niezagarnianie austro-węgierskiej własności za granicą, w tym w nowych państwach, rozdzielenie przedwojennych długów monarchii habsburskiej na wszystkie państwa wchodzące w przeszłości w jej skład. Uważał, że pomimo takich rozwiązań, pewna forma wewnętrznego bankructwa w Austrii jest nieunikniona. Klauzule traktatu nie zabraniały ścisłej kontroli finansów wiedeńskich przez jakieś inne państwo, jak postulował Oppenheimer. Ale nikt nie mógł zmusić państw sukcesyjnych do bliskiej współpracy z Austrią, ponieważ były wolne, suwerenne i miały prawo do prowadzenia samodzielnej polityki finansowej. A nadrzędnym ich celem było przełamanie supremacji Wiednia na ich terenie³⁶. Powyższe perspektywy nie wydawały się optymistyczne szczególnie dla Chamberlaina – polityka dystansującego się do aktywnych działań brytyjskich w Europie Środkowej.

Można powiedzieć, że w tym momencie rozpoczęła się próba sił pomiędzy resortem skarbu a *Foreign Office*. Jego urzędnicy nie rozumieli, dlaczego ministerstwo odpowiedzialne za finanse chciało utrzymać dystans wobec spraw austriackich i zaprzepaścić tak dobrze zapowiadający się interes. Skierowało więc do Chamberlaina list Cuninghame'a relacjonujący spotkanie z finansistami wiedeńskimi, dopisując do niego rekomendację. Zawierała ona krótkie zdanie sugerujące, iż udzielenie Austrii pomocy na zasadach proponowanych przez Oppenheimera to doskonały interes, zarówno handlowy, jak i polityczny³⁷.

Jednocześnie F. Oppenheimer starał się podać dodatkowe argumenty, które przekonałyby „opornych” w brytyjskim gabinecie do aktywnej polityki wobec Austrii. Wskazywał na możliwość utworzenia przez Brytyjczyków *The Danube Shipping Company* po połączeniu dotychczasowych czterech istniejących przedsiębiorstw przewozowych na Dunaju. Podkreślał też wagę inwestycji w elektrownie wodne, niezbędne z powodu potrzeb energetycznych wszystkich gałęzi przemysłu i braku węgla w Austrii. Osiągnięte tą drogą profity wielokrotnie przewyższyłyby, według niego, wkład rządu 100 mln funtów³⁸.

Bardziej umiarkowaną, lecz równie przychylną opinię zaprezentował C. H. Smith. Uważał, że istnieje duże ryzyko utraty pieniędzy szybko zainwestowanych w Austrii. Zauważał jednakże korzyści polityczne wynikające z takich kroków. Widział wśród nich przytaczane już przez Oppenheimera możliwości zachęcenia do współpracy z Wiedniem państw sukcesyjnych i niedopuszczenia

³⁶ PRO, FO 608/229/211-216.

³⁷ PRO, FO 371/3530/440-441.

³⁸ *Ibidem* /407, dopisek Oppenheimera, 24 VII 1919. Trudno jest powiedzieć, czy raport Butlera dotyczący energii wodnej w Austrii z 3 V 1919 był szerzej znany w Foreign Office. Bazując na obliczeniach austriackich z 1910 r., opisał produkcję energii elektrycznej za pomocą turbin wodnych jako interes niezbyt lukratywny (PRO, FO 608/220/135-137).

przez to do *Anschlussu*. Dodatkowo podkreślał silną pozycję Wielkiej Brytanii w całej Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej po usadowieniu się w Wiedniu – centrum finansowym całego regionu. Pozostali urzędnicy FO przychylni się ku tej opinii³⁹. E. Crowe, pragnąc uzyskać sojusznika w zmaganiach z oporem Ministerstwa Skarbu polecił Curzonowi w imieniu szefa FO, Balfoura, wysłać kopie korespondencji między obu resortami do *Board of Trade*⁴⁰.

C. H. Smith, nie widząc sensu dalszej, dwustronnej jedynie korespondencji z kancelarią Ministerstwa Skarbu, przygotował kolejne memorandum zbierające wszystkie przytoczone do tej pory argumenty na rzecz aktywnej polityki wobec Austrii. Miały one przekonać Gabinet do przełamania oporu Ministerstwa Skarbu. We wstępie stwierdzał, że sprawa Austrii jest niezwykle pilna i ważna politycznie, oraz że Brytyjczycy mają w tym względzie szczególne zobowiązania moralne. Przedłożenie złożonego problemu na konferencji pokojowej tylko opóźniłoby działanie ze względu na sprzeczne interesy mocarstw w Europie Środkowej. Dodatkowo byłoby to niepotrzebne otwarcie drzwi konkurentom, wyeliminowanym już przez samych Austriaków. Udzielili oni bowiem Brytyjczykom prawa wyboru firm oraz wyrazili zgodę na przekazanie 20% udziałów, co zapewniłoby kontrolny pakiet najlepszych przedsiębiorstw austriackich. Umocniłoby to pozycję Wielkiej Brytanii w Wiedniu – stolicy handlowej, finansowej, bankowej i komunikacyjnej. Przez to Brytyjczycy mieliby w państwach całej Europy Środkowej drzwi otwarte do operacji handlowych. To z kolei ułatwiłoby zbliżenie pomiędzy państwami sukcesyjnymi dawnej monarchii habsburskiej, bez czego rozwój całego regionu byłby niemożliwy. Moment po upadku reżimu Węgierskiej Republiki Rad wydawał się nadzwyczaj dogodny do uwolnienia dużych sum pieniędzy austriackich uwięzionych na Węgrzech. Brak natomiast jakiegokolwiek akcji ze strony brytyjskiej musiałby doprowadzić do bankructwa, pozostawionej na zimę bez pomocy Austrii. Mogłoby to zaowocować *Anschlusssem*, który wznowiłby niemiecki *Drang nach Osten*. Wywołując z kolei zagrożenie dla Jugosławii i Czechosłowacji, a po ich upadku, zachwianie równowagi w Europie na korzyść sprzymierzonych Włoch i Niemiec. Uratowanie Austrii byłoby więc równoznaczne, według Smitha, z utworzeniem buforu między tymi państwami i zapory wobec niemieckich dążeń na wschód i na Bałkany⁴¹.

Memorandum w najpełniejszy sposób ukazywało korzyści płynące z „zaopiekowania się” Austrią Niemiecką, z gospodarczego i politycznego uzależnienia tego małego i słabego państwa. Opłacało się jednak zainwestować w nim dużą sumę pieniędzy, bowiem uzależnionoby w ten sposób cały region Europy Środkowej, wykorzystując dawne powiązania i przy okazji eliminując pozostałych konkurentów.

Kanclerz skarbu w liście skierowanym do *Foreign Office* 20 sierpnia zgadzał się na wysłanie do Wiednia komisji ekspertów. Sprzeciwił się jedynie temu, by działała ona pod auspicjami Rządu Jego Królewskiej Mości. Natomiast użyteczność misji prywatnej uzależniona była, według niego, głównie od klauzul reparacyjnych traktatu pokojowego z Austrią. Ustalały one bowiem

³⁹ PRO, FO 371/3530/437-438, dopisek Smitha, 29 VII, dopisek Knatchbull-Hugessena, 30 VII i dopisek Howarta, 30 VII 1919.

⁴⁰ *Ibidem* /499.

⁴¹ DBFP, Ser. I, Vol. 6, ss. 153-156, memorandum C. H. Smitha, 15 VIII 1919.

warunki na jakich odbywać mógłby się w przyszłości prywatny handel Austrii z innymi państwami. Za zupełnie nierealną uznał jednak sumę 100-150 mln funtów kredytu, proponowaną jako pożyczkę dla środkowoeuropejskiej republiki⁴². Takie postawienie sprawy całkowicie uniemożliwiało podjęcie jakiegokolwiek aktywnej polityki względem Austrii.

Urzędnikom FO wydało się wówczas, że szanse na złamanie oporu Chamberlaina leżą jedynie w memorandum Smitha, krążącym wśród członków rządu. Ale nie spodziewali się już poważniejszych rezultatów swojej akcji. Od czasu zaś podpisania traktatu pokojowego praktycznie ich zaangażowanie ograniczało się tylko do zorganizowania prywatnej misji w porozumieniu z *Department of Overseas Trade* i *Board of Trade* oraz pożyczania Austrii choćby niewielkiej kwoty pieniędzy⁴³. Odbiegało to całkowicie od koncepcji całościowej polityki uzależnienia od siebie Europy Środkowej. Akcja ta trwała przez wrzesień i październik, ale nie przyniosła żadnego obiecującego rezultatu. Zachęty przesyłane przez C. K. Butlera nie przynosiły żadnego efektu w Wielkiej Brytanii. Próbował on przekonywać, że wielu kupców włoskich i francuskich prowadziło swoje interesy gospodarcze w Austrii z dużymi sukcesami⁴⁴. Właściwie tylko Farringdon, stojący na czele Kompanii Lewantyńskiej zainteresował się proponowanym pomysłem, ale i on w końcu uznał jakiegokolwiek działania w Austrii za niemożliwe⁴⁵. Do inwestycji na terenie Austrii zniechęcały Brytyjczyków: podejrzana taniość tamtejszych przedsiębiorstw, brak węgla do ich uruchomienia oraz niestabilny austriacki system podatkowy i gospodarczy (zapowiadana przez O. Bauera socjalizacja, godząca we własność prywatną). Brak stabilnej waluty w Austrii był największą barierą rozwoju bilateralnych stosunków handlowych. Rząd wiedeński nie miał funtów, by płacić za brytyjskie towary, a eksporterzy brytyjscy nie zamierzali przyjmować bezwartościowych koron. Rząd brytyjski mógł wspomóc eksport do Austrii dostarczając jej funtów po ustalonym kursie, gwarantując płatności austriackich banków lub udzielając kredytów. Jedno z powyższych rozwiązań poprawiłoby sytuację na rynku wewnętrznym, ożywiłoby gospodarkę całego kraju i zachęciłoby brytyjski kapitał⁴⁶.

Chamberlain motywował swój opór wobec kredytowania Austrii lub gwarantowania prywatnych kredytów kilkoma względami. Przede wszystkim widział potrzebę udzielenia kredytu na zakup surowców w całej Europie – bez niego wznowienie produkcji wydawało się niemożliwe. Suma była przez to tak duża (2 mld funtów), że tylko rząd mógłby ją zgromadzić. Upływ czasu tylko pogarszał sytuację i wzmagał zagrożenie krachem bankowym najgorszym w historii. Jednakże bez udziału w całej operacji kapitału Stanów Zjednoczonych, skąd pochodzić miała największa część sprowadzanych dóbr, Skarb

⁴² PRO, FO 371/3531/7.

⁴³ *Ibidem*, /72-74, 167.

⁴⁴ PRO, FO 608/221/134, Butler do Brytyjskiej Delegacji Pokojowej, 7 VI 1919.

⁴⁵ *Ibidem* /167, memorandum E. G. F. Adama (pierwszy sekretarz w FO); DBFP, Ser. I, Vol. 6, s. 315, list lorda Hardinge'a (stały podsekretarz stanu w FO) do Butlera, 30 X 1919; F. Oppenheimer, *op. cit.*, s. 400.

⁴⁶ PRO, FO 371/3531/168-169, 170-173, Knatchbull-Hugessen do Hardinge'a, 24 X 1919 i Hardinge do Butlera, 25 X 1919, PRO, FO 608/221/153-154, L. S. Boxall (brytyjski komisarz handlowy) do Departamentu Handlu Zamorskiego (*Department of Overseas Trade* – DOT), 15 IX 1919 i stwierdzenie DOT.

brytyjski nie chciał na siebie brać żadnych dodatkowych obciążeń. Podjęcie samodzielnych kroków mogło tylko wpłynąć na dalszą deprecjację kursu funta względem dolara poprzez wzrost angielskich wydatków dolarowych. Przy olbrzymim zadłużeniu Wielkiej Brytanii wobec USA (1 mld funtów na prawie 8 mld zadłużenia zewnętrznego⁴⁷) stabilność brytyjskiej waluty była i tak już bardzo zagrożona. Utrzymanie jej wartości było możliwe jedynie kosztem narzucenia większych podatków ludności Wielkiej Brytanii, czego Skarb robić nie chciał⁴⁸. Stąd jedynym sensownym działaniem jawiła się wspólna akcja amerykańsko-brytyjska. Od jesieni 1919 r. obie strony zaczęły mozolnie konsultować jej szczegóły⁴⁹. Było to jednak związane z całkowitym zaniechaniem samodzielnej pomocy brytyjskiej i próby uzależnienia od niej gospodarczo i politycznie Austrii oraz całego basenu naddunajskiego. G. Curzon, dotychczasowy zwolennik aktywnej polityki brytyjskiej wobec Austrii przyznał, że czerwcowe propozycje były nierealne. Widząc pogarszającą się sytuację w Wiedniu, a także postanowienia traktatu z Saint-Germain doszedł do wniosku, że jakiegokolwiek działania na rzecz Austrii byłoby możliwe jedynie przy współdziałaniu pozostałych Sprzymierzonych⁵⁰.

Powoli więc wyższej rangi przedstawiciele *Foreign Office*⁵¹, sprzyjający dotąd podporządkowaniu gospodarczemu i politycznemu Austrii, zaczęli zmieniać nastawienie. Koncepcja uczynienia z niej posiadłości w rodzaju Egiptu, lansowana przez niższych urzędników tego resortu nie miała dalej szans na zrealizowanie. Grupa ta widziała główny cel polityki brytyjskiej na kontynencie w powstrzymaniu bolszewizmu z jednej strony i ekspansji niemieckiej z drugiej. Aby swój cel urzeczywistnić, proponowała nie tylko odebrać państwu pokonanym jak najmniej, ale i wspomóc je kredytami na odbudowę gospodarczą. W zamian za powyższą pomoc chcieli zagwarantować Wielkiej Brytanii korzyści handlowe spowodowane otwarciem dla jej produktów wielkiego rynku zbytu oraz komunikacyjne, czemu służyć miało wykorzystanie Dunaju i położenia geograficznego Wiednia⁵².

Przyznać trzeba, że promując taką linię polityczną doradcy brytyjscy dobrze orientowali się w sytuacji w Austrii Niemieckiej⁵³. Potrafili wykazać silne i słabe strony inwestycji w nowo powstałej republice. Akcentowali jednakże pozytywy, pomijając lub minimalizując znaczenie ryzyka finansowego

⁴⁷ A. Harasimowicz, *Dyplomacja brytyjska wobec zagadnienia rozbrojenia 1921-1937*. Łódź 1990, s. 20. Istniało też 22% wewnętrznego zadłużenia w Wielkiej Brytanii.

⁴⁸ Zob. PRO, FO 371/3531/377-402, spotkanie Chamberlaina z przedstawicielami Międzynarodowej Konferencji Gospodarczej i Finansowej, 13 XI 1919; PRO, FO 120/12/10, list B. B. Blacketa (Controller of Finance) do FO, 19 XI 1919.

⁴⁹ Początek ożywionej korespondencji na linii Londyn-Waszyngton 21 XI 1919 – zob. DBFP, Ser. I, Vol. 6, ss. 396-398.

⁵⁰ DBFP, Ser. I, Vol. 6, ss. 374-376, list R. Spicera do Wise'a (brytyjski doradca w Najwyższej Radzie Gospodarczej) z 14 XI 1919.

⁵¹ Lord Curzon stanął w listopadzie 1919 r. na czele FO.

⁵² M.-L. Recker, *op. cit.*, ss. 42-44.

⁵³ N. Schausberger (*Österreich und die Friedenskonferenz. Zum Problem der Lebensfähigkeit Österreichs nach 1918*. W: *Saint-Germain 1919. Protokoll des Symposiums am 29. und 30. Mai 1979 in Wien*, hrsg. I. Ackerl, R. Neck, Wien 1989, ss. 255-262) wymieniając silne i słabe strony Austrii, dodał jeszcze do plusów dobrze wykwalifikowaną siłę roboczą, czego brytyjscy specjaliści nie zauważyli.

zaangażowania się w Austrii. Było to zrozumiałe i świadczyło też o znacznym wpływie austriackich środowisk przemysłowych i finansowych. Chciały one za wszelką cenę utrzymać swój status z czasów istnienia dualistycznej monarchii, nawet za cenę poddania się znacznemu uzależnieniu od Brytyjczyków. Rząd Jego Królewskiej Mości, nie wykazujący tendencji ekspansjonistycznych w Europie Środkowej i przez to uznawany za nieszkodliwy, najlepiej nadawał się do roli kuratora.

Na drodze do realizacji programu popieranego przez *Foreign Office* i *Board of Trade* stanął jednakże resort Skarbu. W przeciwieństwie do resortu odpowiedzialnego za politykę zagraniczną Wielkiej Brytanii miał on silną pozycję w rządzie. Mając w swoim ręku pełnię władzy w sprawach finansowych na czas wojny⁵⁴, Skarb dbał przede wszystkim o to, by ogromne zadłużenie wewnętrzne i zagraniczne Wielkiej Brytanii nie zachwiało sytuacją gospodarczą kraju. *The main need now is to protect foreign exchange and conserve capital for development within the United Kingdom*, twierdził Skarb w swojej instrukcji⁵⁵. Z tych powodów, a także biorąc pod uwagę potrzeby kredytowe innych państw, w tym najbliższych sprzymierzeńców, odmawiał aktywnego zaangażowania się w Austrii. Taka postawa Skarbu zniechęcała prywatnych przedsiębiorców brytyjskich do inwestowania w tym kraju. Jedyną szansę ratowania Austrii widziano najpierw we wspólnej akcji wszystkich mocarstw Ententy, a później w pożyczce amerykańsko-brytyjskiej. Była ona konieczna, aby w obliczu zbliżającej się zimy Austria Niemiecka nie pozostała bez żadnej pomocy.

Stwierdzić ponadto należy, że brak zaangażowania się militarne, gospodarczego i finansowego Wielkiej Brytanii w Europie Środkowej przyczyniał się do postępującej destabilizacji w całym regionie. Brak zainteresowania mocarstwa sporami między małymi państwami powstałymi po rozpadzie Austro-Węgier prowadził do zachwiania z czasem równowagi i porządku w Europie. A przecież równowaga i stabilny ład to główne cele brytyjskiej polityki zagranicznej.

DARIUSZ JEZIORNY

Łódź

⁵⁴ Dopiero w listopadzie 1919 r. zlikwidowano administracyjną władzę Skarbu w kwestiach finansowych: G. Ránki, *The Great Powers and the Economic Reorganization of the Danube Valley after World War I*, „Acta Historica” 1981, s. 68.

⁵⁵ *Ibidem* i M.-L. Recker, *op. cit.*, s. 56.